

A jégkorszakbeli ősember magyar rekonstrukciója.
(Ungarische Rekonstruktion des Urmenschen).

BARLANGKUTATÁS.

III. KÖTET.

1915.

2. FÜZET.

A jégkorszaki ősember első magyar rekonstrukciója.

1 táblával.

Irták: KORMOS TIVADAR dr. és HILLEBRAND JENŐ dr.

Közel hatvan éve már, hogy az első primitív ősemberlelet Düsseldorf közelében napfényre került s azóta a neandervölgyi ember ismerete az újabb adatok egész halmazával bővült.

A spy-i, krapinai, le moustieri, la chapelle aux saints-i és egyéb leletek révén ma már úgyszólván teljesen ismerjük a jégkorszak kihalt ősemberének csontvázát és megállapodhatunk azokban az osteológiai bélyegekből, amelyek erre az emberfajra, vagy fajtára jellemzők.

A modern palaeontologus tevékenysége azonban nem merül ki a rendelkezésére álló maradványok alaktani sajátosságainak a megismerésében. A geológiai múlt élettani viszonyainak a rekonstruálása új meg új feladatokat ró rá, melyeknek teljesítése közben, lassan-lassan, mozaikszemekből rakja össze a kihalt állat- és növényvilág hajdani életét ábrázoló tarka képet.

A régmúlt időkből ily módon elénk táruló palaeobiológiai panoráma rendkívül hézagos volna azonban, ha a tudással párosult fantázia nem öntene bele életet s a kövesült fatörzseket üde zöld lombbal, a kihalt gerincesek élettelen csontvázait pedig izomzattal, bőrrel, szőrrel fel nem ruházná.

Igy jönnek létre a rekonstrukciók, melyek sorában, az ősgerincesek életre keltett képmásai között a jobbnál-jobbak százai találhatók.

FRAAS, OWEN, MARSH, OSBORN, ANDREWS, SCHLCSER, ABEL és mások nagy szakértelemmel kidolgozott rekonstrukciói a legnagyobb valószínűséggel élethűen megalkotott másai a hajdan élt állatoknak.

A palaeozoikum, mezozoikum s a harmadidőszak állati- és növényi életét számos, közismert biológiai kép szemlélteti, a nevezetesebb gerincesekről pedig nem egy kiváló szobormű vagy festmény készült.

Az „ember kora”, vagyis a negyedidőszak, mely a geológiának még ma is sok tekintetben mostoha gyermeke, ebben a tekintetben is a legelhanyagoltabb. S amennyire igaz az, hogy az emberiség őstörténetével szorosan összefüggő jégkorszak mibenlétét, okait és körülményeit még

ma is kevésbé ismerjük, mint pl. a valószínűleg évmilliókkal előbb lejátszódott szilur- vagy karbon-korszak fázisait és változásait, épen olyan kétségtelen az is, hogy a jégkorszak ősemberét sokkal kevésbé sikerült ezideig rekonstrukció alakjában életre kelteni, mint akár a mezozoikum mesébe való sárkányait: a sauriusokat.

MAYER HYATT, JÄGER és DERRE stb. szoborművei, BUTTEL-REEPEN, KILZ, KUPKA, HEUBACH és mások rajzai és festményei a neandervölgyi emberről nem igen nyújtanak megfelelő képet. E rekonstrukciók legtöbbjének az a hibája, hogy túlságos mértékben állatias, némelyikük pedig szélsőséges anthropoid bélyegek és modern emberi vonások nem épen szerencsés kombinációja.

Igy a MAYER HYATT-féle mellszobron a fejtető (calotte) túl magas, modern s a szépen domborodó, magas homlok a hatalmas, sőt kissé túlzott „torus supraorbitalis“-szal sehogysem egyezik. Még nagyobb hibája ennek a szoborműnek az, hogy az álla határozott állcsúcsot visel, holott tudjuk azt, miszerint a neandervölgyi ember álla legömbölyített s anthropoidszerűen hátrahajló volt.

JÄGER E. G. berlini szobrász állószobrán a calotte nyakszirti része igen lekerekített, modern — míg ellenben az arci rész határozottan anthropoid, majdnem gorilla-szerű.

DERRE francia művész szobrán a szemüregek kissé kicsinyek, a torus nem eléggé kifejezett s az égnek meredő, tövises haj teljességgel elfogadhatatlan.

A la quina-i ősember felfedezőjének: *Martin Henri*-nak művészeti szempontból kezdetleges rekonstrukcióján a koponya és az állkapocs körvonalai nem igen kifogásolhatók, a lágy részek felrakása, szem, orr, száj, fül alakja és elhelyezése s a rendkívül megnyújtott nyak azonban igen sikerületlenek.

A rajzok és festmények közül *Buttel-Reepen*-é egyike a jobbaknak. Ezen a rekonstrukción a fül túlságos nagy ugyan, a száj igen széles s az alsó ajak aránytalanul vastag; egyébként azonban eléggé közel jár a valószínűhöz, de minthogy nem profil-kép, nem tanulságos.

KUPKA párisi festőművész ősember-képe jóformán alig mutat emberi vonást. A sörényes páviánokra (*Theropithecus*) emlékeztető üstök, az óriás szemfogak, a hosszú karok és lábfejek mind olyan bélyegek, melyek a túlságba vitt és részben hibásan is alkalmazott szőrözettel együtt inkább majomra, mint emberre emlékeztetnek.

Nem a legsikerültebb HEUBACH festménye sem. Ez a művész is abba a hibába esett, mint a rekonstruktorok legtöbbje, nevezetesen az ajkat igen vastagnak rajzolta.

Ennyit annak a bizonyítására, hogy a feladat megoldása nem könnyű.

A legnagyobb nehézségek abban rejlenek, hogy nem tudjuk, milyen volt az ősember ajka, füle, szeme, orra, bőrének színe, haja, szőrözete? És bár a neandervölgyi ember anthropoid bélyegei közül egyik-másik elvétve mai embereken is előfordul, a primitív jellegek olyan kombinációja, mint a *H. primigenius*-on, élő emberen együtt sohasem található.

A mai emberfajták még oly alacsonyrendű típusai is sokkal magasabb fejlettségűek, mint a nyilván magvaszakadt neandervölgyi rassz, miért is utóbbinak a rekonstruálása csakis a primitívnek tudott bélyegek kellő csoportosítása alapján lehetséges.

Ilyen körülmények közt foglalkoztunk már évek óta dr. HILLEBRAND JENŐ-vel együtt azzal a tervvel, hogy meg kellene kísérelni a rekonstrukció kivételét magyar művésszel is. Ez a gondolat annál kézenfekvőbb volt, mert HABERL VIKTOR szobrász, a m. kir. földtani intézet praeparátora személyében rendkívül törekvő és eszménket nagy megértéssel honoráló művész állt rendelkezésünkre, ki a szép, de nehéz feladat megoldására vezetésünk mellett örömmel vállalkozott.

A terv kivitele egyéb, sürgős tennivalók miatt sokáig késett, míg végre ez év elején, abból az alkalomból, hogy a krapinai ősember-maradványok mintázás végett rövid időre Budapestre, a földtani intézetbe kerültek, az eszme ismét időszerűvé vált.

Tervünk az volt, hogy a meglevő adatok és méretek felhasználásával, de eddigi hasonló természetű művek teljes mellőzésével olyan rekonstrukciót hozunk létre, mely a koponyában rejlő anthropoid bélyegek kellő kidomborítása mellett az alacsonyrendű emberi vonásokat is eléggé érvényre juttatja. Nem szabad ugyanis egy percre sem elfelejtenünk, hogy a neandervölgyi rassz már *valóságos ember* és nem *majomember* volt. Ez a kihalt emberfajta az ember törzsfájában, mint egy oldalági hajtás betetőzése áll előttünk, mely a majomtól már messze eltávolodott és semmiesetre sem tekintendő a mai ember s az anthropoidok közötti kapcsolatnak. A neandervölgyi rasszt olyan emberek képviselték, akik még nem emelkedtek a mai alsóbbrendű emberi típus fejlettségi fokára s őseiknek aránylag még sok — emberi szempontból kezdetleges — bélyegét viselték magukon. Hogy mennyire sikerült ezt a felfogást formába öntnünk, annak a megítélése nem tőlünk függ.

*

HABERL VIKTOR itt bemutatott domborműve az őseibert arcélben, természetes nagyságban ábrázolja.

A koponya körvonala a la chapelle-aux-saints-i, spy-i és neandervölgyi maradványok alapján készült s ezeknek az ingadozási körébe esik. Az arc felső részének alapjául, mint legépebb maradvány: a la chapelle-

aux-saints-i, az állkapocs mintájául pedig a krapinai ember primitivebb típusa szolgált.¹⁾

A domborművön szembeötlik mindenekelőtt a hatalmas torus supra-orbitalis s az ellaposodó homlok. Az alacsony koponyatető (calotte) körvonalában feltűnik a nyakszirti rész hirtelen megtörése az inion tájékán. A bozontos szemöldökkel fedett erőteljes torus-nak megfelel a mélyen ülő szem; a prognathiával jellemzett, kezdetleges emberi arcélnak a tömpe, vaskos orr, valamint a viszonylag keskeny ajkak s az állcsucs nélkül való, hátrahajló áll. Az aránylag rövid orral jár az orr alatti maxilláris rész látszólagos magassága.

A szegélyezetlen, eléggé nagy s majdnem lobulus nélküli fülkagyló az u. n. macacus-tipushoz közelít, aminőhöz hasonló, kivételes visszautésként mai embereken is található. Ezt a fültípust LENHOSSÉK MIHÁLY egyetemi tanár úr szives tanácsa folytán — miután a művésztől először megmintázott fülforma elvetendőnek bizonyult — utólag alkalmaztuk.

A nyak rövid, zömök volta BOULE M. ama megfigyeléséből adódik, hogy a la Chapelle-aux-saints-i emberen a nyakcsigolyák teste rövidebb, mint a mai emberen, a tövisnyujtványok pedig igen hosszúak. Az előbbiből következik a nyak rövidsége, utóbbiból pedig a vastagsága.

Igen nagy nehézséget okozott a haj és az arcszőrőzet kérdésének a megoldása. Minthogy kétségtelen, hogy a mostan élő népfajok közül a neandervölgyihez még legközelebb áll az ausztráliai őslakó, a hajzat tekintetében leginkább ennek a típusát kellett volna mértékadóul vennünk. Ámde az ausztráliai bennszülött fürtös (kymatotrich) hajú és többnyire hosszú, gyér szakállú, amit ha kellőképen kifejezésre juttatunk, a profil körvonalának a rovására ment volna. Minthogy pedig utóbbi a fontosabb, inkább a hajzat formáját áldoztuk fel, s merev (lissotrich) haját, szakállt és bajuszt alkalmaztunk, ami általában a mongolokra és indiánokra jellemző ugyan, de kivételként ausztráliai bennszülötteken is előfordul.²⁾

HABERL szobrász domborművén azért simább tehát a haj s azért rövidebb a szakáll, hogy az arcél körvonalai jobban nyomon követhetők legyenek. A cél szentesíti az eszközöket s ezért reméljük, hogy a nem egészen megfelelő haj és arc-szőrőzet nem fog tulságos szigorú elbírálásban részesülni. Tudatában vagyunk annak is, hogy a HABERL-féle rekonstrukció nem tekinthető a jégkorszaki ősember típusául; de nem is készült annak, hanem csupán a mi felfogásunkat tükrözi vissza, legke-

¹⁾ A la chapelle-aux-saints-i állkapocs erre a célra kevésbé lett volna alkalmas, mert azon a fogmedri rész senilis felszívódás nyomait viseli.

²⁾ STRATZ, C. H.: Naturgeschichte des Menschen, pag. 266. Fig. 198. (Stuttgart, 1904.)

vésbbé sem zárván ki a lehetőségét annak, hogy a neandervölgyi népfaj közt ilyen emberek is éltek.

Annyi bizonyos, hogy az ősemlék eddigi rekonstrukciói között ez a dombormű nem utolsó helyet foglal el, miért is az, kiváltképen a szemléltető oktatás és muzeumok céljaira eléggé alkalmasnak látszik.

Mindenesetre teljes elismerés és köszönet illeti a művészt a dombormű figyelmes, szabatos és mindenképen sikerültnek mondható kidolgozásáért. Az ő ügyes keze nélkül eszménk sohasem ölthetett volna testet, miért is az esetleges elismerés osztatlanul őt illeti.

Pleistocaen halmaradványok magyarországi barlangokból.

Irta: LEIDENFROST GYULA.

6 szövegközi rajzzal.

A m. kir. Földtani Intézet igazgatóságától folyó év elején azt a megtisztelő megbízatást nyertem, hogy az intézetben lévő, évek óta gyűjtött halkövéleteket feldolgozzam, illetőleg a részben már meghatározott anyagot revideáljam. A nagy s a gyűjtemény gazdagságát tekintve, hosszú ideig tartó munkát az intézet pleistocaen-korú halmaradványainak vizsgálatával kezdtem meg. E maradványok a Barlangkutató Szakosztály működésének eredményeképpen KORMOS TIVADAR dr., HILLEBRAND JENŐ és ÉNIK GYULA dr. gyűjtéséből kerültek az intézet múzeumába. Korábbi magyarországi pleistocaen gyűjtésekben halmaradványok nem szerepelnek.

Pleistocaenből származó hal-leletek, mint a rendelkezésre álló irodalomból¹⁾ megállapítható, külföldön sem oly gyakoriak, mint pl. az előző geológiai korszaké. Az első adat²⁾, amelyet a szegényes pleistocaen halirodalomban találunk, a *Clupea tenuispina*-ra vonatkozik, amely Sicilia tengeri eredetű fiatalkori üledékeiből került elő. LYELL 1842-ben Mundesley mellől (Norfolk keleti részén) édesvízi halakat (*Cyprinus carpio*, *Esox*

¹⁾ Az irodalom összeállítása a Zoological Record alapján történt.

²⁾ A Catalogue of Fossil Fish in the Collections of the Earl of Enniskillen, F. G. S. and Sir Philip Grey Egerton Bart, F. R. S. Annals and Magazine of Natural History. London 1841. Vol. VII. p. 487—498.

BARLANGKUTATÁS

(HÖHLENFORSCHUNG.)

BAND III.

1915.

HEFT 2.

Die erste ungarische Rekonstruktion des eiszeitlichen Urmenschen.

Von Dr. THEODOR KORMOS und Dr. EUGEN HILLEBRAND.

Mit 1 Tafel im ungarischen Text.

Nahezu sechzig Jahre sind verflossen, seit der erste primitive Urmenschenfund bei Düsseldorf gemacht worden ist und seitdem haben sich unsere Kenntnisse vom Neandertaler Menschen um eine ganze Reihe neuer Daten bereichert.

Dank der Funde von Spy, Krapina, Le Moustier, La Chapelle-aux-Saints und anderen Fundorten ist uns das Skelett des ausgestorbenen Urmenschen der Eiszeit sozusagen vollständig bekannt und wir können die osteologischen Merkmale feststellen, die für diese Menschenrasse oder Art kennzeichnend sind.

Die Tätigkeit des modernen Palaeontologen erschöpft sich jedoch nicht in der Erkenntnis der morphologischen Eigentümlichkeiten der ihm zur Verfügung stehenden Überreste. Die Rekonstruierung der biologischen Verhältnisse der geologischen Vergangenheit stellt ihn vor neue und immer neuere Aufgaben, bei deren Lösung er das bunte Bild des einstigen Lebens der ausgestorbenen Tier- und Pflanzenwelt nach und nach aus Mosaikkörnern zusammenstellt.

Das aus längst entschwundenen Zeiten sich uns dergestalt darbietende palaeologische Panorama wäre jedoch außerordentlich lückenhaft, würde es nicht durch die mit Wissen gepaarte Phantasie belebt und würden die versteinerten Baumstämme nicht mit frischem grünen Laub, die leblosen Skelette der ausgestorbenen Wirbeltiere aber mit Muskeln, Haut und Haar umgeben.

Auf diese Art kommen die Rekonstruktionen zu stande, in deren Reihe unter den Abbildungen der Urwirbeltiere hunderte zu finden sind, von denen eine besser ist als die andere.

Die mit großer Sachkenntnis ausgearbeiteten Rekonstruktionen von FRAAS, OWEN, MARSH, OSBORN, ANDREWS, SCHLOSSER, ABEL sind aller Wahrscheinlichkeit nach naturgetreuest geschaffene Abbildungen der einstigen Tiere.

Tier- und Pflanzenleben des Palaeozoikums, Mesozoikums und des Tertiärs sind auf zahlreichen, allgemein bekannten biologischen Bildern dargestellt, von den bedeutenderen Wirbeltieren aber ist mehr als ein hervorragendes Bildhauerwerk oder Gemälde angefertigt worden.

Die „Epoche des Menschen“, das Quartär also, das in mancher Hinsicht auch heute noch Stiefkind der Geologie ist, ist auch in diesem Betracht am stärksten vernachlässigt. Und so wahr es ist, daß wir das Wesen, die Ursachen und Umstände der mit der Urgeschichte der Menschheit in engem Zusammenhang stehenden Eiszeit auch heute noch weniger kennen, als z. B. die Phasen und Veränderungen der wahrscheinlich um Jahrmillionen früher sich abspielenden Silur- oder Carbonperioden, so unzweifelhaft ist es auch, daß es viel weniger gelungen ist, den eiszeitlichen Urmenschen bisher zu rekonstruieren, als die märchenhaften Drachen des Mesozoikums: die Saurier.

Die den Neandertaler Menschen darstellenden Statuen von MAYER HYATT, JÄGER und DERRE usw., die Zeichnungen und Gemälde von BUTTEL-REEPEN, KILZ, KUPKA, HEUBACH und anderen liefern kein entsprechendes Bild. Die meisten dieser Rekonstruktionen haben den Fehler, nicht gerade geglückte Kombinationen übermäßig tierischer, andere aber extremer anthropoider Merkmale und Züge des modernen Menschen zu sein.

So z. B. ist auf der MAYER HYATT-schen Büste die Kalotte zu hoch, zu modern und die schön gewölbte Stirn steht mit dem mächtigen, ein wenig übertriebenen „Torus supraorbitalis“ keineswegs im Einklang. Ein weit grösserer Fehler dieses Bildhauerwerkes ist, daß der Unterkiefer ein ausgesprochenes Kinn besitzt, wo wir doch wissen, daß die Kinnpartie des Neandertaler Menschen abgerundet und anthropoidenartig prognath war.

Auf der vom Berliner Bildhauer E. G. JÄGER angefertigten Statue ist die Genickpartie der Kalotte sehr abgerundet, modern, — während der Gesichtsteil entschieden anthropoidenartig, beinahe gorillaartig ist.

An der Reconstruction des französischen Bildhauers DERRE sind die Augenhöhlen ein wenig klein, der Torus nicht genügend entwickelt und das zu Berge stehende, stachelige Haar ganz und gar unannehmbar.

Auf der — von künstlerischem Gesichtspunkte primitiven — Rekonstruktion MARTIN HENRY's, des Entdeckers des Urmenschen von La Quina, kann man die Konturen des Schädels und des Kinns nicht recht bemängeln, die Anbringung der Weichteile, Form und Lage von Auge, Nase, Mund, Ohr und der außerordentlich langgestreckte Hals jedoch sind ganz und gar misslungen.

Unter den Zeichnungen und Gemälden ist die Rekonstruktion von BUTTEL-REEPEN eine der Besseren. Das Ohr ist zwar übermäßig groß,

der Mund zu breit und die Unterlippe unverhältnismässig dick; im übrigen grenzt sie an Wahrscheinlichkeit, da sie jedoch kein Profilbild ist, ist sie nicht lehrreich genug.

Das Urmenschenbild des Pariser Malers KUPKA weist gewissermaßen gar keine menschlichen Züge auf. Der an den Theropithecus gemahnende Schopf, die riesigen Augenzähne, die langen Arme und Füße sind Merkmale, die mit der übertriebenen und zum Teil fehlerhaft angewendeten Behaarung eher an Affen als an ein menschenähnliches Wesen erinnern.

Auch HEUBACH's Gemälde zählt nicht zu den gelungenen. Auch dieser Künstler ist gleich den meisten Rekonstruktoren in den Fehler verfallen, die Lippen zu dick darzustellen.

Soviel zum Beweise dessen, daß die Lösung der Aufgabe keine leichte ist. Die größten Schwierigkeiten liegen darin, daß wir nicht wissen, wie Lippen, Ohren, Augen, Nase, Hautfarbe, Haar und Behaarung des Urmenschen ausgesehen haben. Und obzwar manche anthropoiden Merkmale des Neandertaler Menschen hie und da auch beim heutigen Menschen vorkommen, ist eine solche Kombination der primitiven Merkmale, wie beim Homo primigenius an lebenden Menschen nirgends zu finden.

Auch die Typen der auf der niedersten Stufe stehenden heutigen Menschenarten lassen einen viel höheren Entwicklungsgrad erkennen, als die offenbar erloschene Neandertaler Raße, weshalb die Rekonstruierung der letzteren nur auf Grund entsprechender Gruppierung der als primitiv erkannten Merkmale möglich ist.

Unter solchen Umständen beschäftigte ich mich schon seit Jahren gemeinsam mit Dr. EUGEN HILLEBRAND mit dem Plane, die Rekonstruktion auch durch einen ungarischen Künstler versuchen zu lassen. Diese Idee lag umso näher, als uns in der Person des Präparators der kgl. ung. Geologischen Reichsanstalt, des Bildhauers VIKTOR HABERL ein außerordentlich strebsamer und unserer Idee mit großen Verständnis entgegenkommender Künstler zur Verfügung stand, der die Lösung der schönen, jedoch schwierigen Arbeit unter unserer Anleitung mit Freuden übernahm.

Die Ausführung des Planes verzögerte sich wegen anderer, dringender Arbeiten lange Zeit, bis endlich zu Beginn dieses Jahres aus dem Anlasse, daß die Krapinaer Urmenschenreste behufs Modellierung kurze Zeit nach Budapest in das Geologische Institut gebracht wurden, der Plan wieder aktuell wurde.

Unser Plan ging dahin, mit Benutzung der vorhandenen Daten und Maße, jedoch unter vollständiger Außerachtlassung der bisherigen Werke, eine Rekonstruktion zu stande zu bringen, welche bei entsprechender

Hervorhebung der anthropoiden Merkmale des Schädels auch die Merkmale des primitiven Menschen zur Geltung bringt. Man darf nämlich keinen Augenblick vergessen, daß der Mensch der Neandertaler Rasse bereits ein wirkliches menschliches Wesen, nicht aber ein Affenmensch gewesen ist. Diese ausgestorbene Menschenart gilt im Stammbaum des Menschen als die Krönung eines Seitentriebes, der sich vom Affen bereits stark entfernt hat und keineswegs als Bindeglied zwischen dem heutigen Menschen und den Anthropoiden betrachtet werden kann. Die Neandertaler Rasse wurde durch Menschen vertreten, die den Entwicklungsgrad des heutigen primitiven Menschentypus noch nicht völlig erreicht hatten und verhältnismässig viele — vom menschlichem Gesichtspunkte primitive — Merkmale ihrer Ahnen trugen. Inwieweit es uns gelungen ist, dieser Auffassung Form zu verleihen, müssen wir dahingestellt lassen.

*

Das hier reproduzierte Relief, welches von VIKTOR HABERL angefertigt ist, stellt den Urmenschen im Profil in natürlicher Grösse dar.

Die Schädelkonturen sind auf Grund der Funde von La Chapelle-aux-Saints, Spy und Neandertal angefertigt und fallen in die Schwankungsbreite dieser Funde. Als Grundlage für die Darstellung des Obergesichtes diente der am besten erhaltene Fund von La Chapelle-aux-Saints, als Muster des Kinns der primitive Typus der Krapinaer Menschen.¹⁾

Auf dem Relief fällt vor allem der mächtige Torus supraorbitalis und die flache zurückliegende Stirn auf. Am Umriss der niedrigen Calotte ist der plötzliche Bruch der Genickpartie in der Iniongegend auffallend. Dem mit buschigen Brauen bedeckten, kraftvollen Torus entspricht das tiefliegende Auge; dem durch Prognathie charakterisierten primitiven menschlichen Profil die stumpfe, dicke Nase, sowie die verhältnismässig schmalen Lippen und der fliehende Unterkiefer ohne Kinne. Mit der verhältnismässigen Kürze der Nase geht die scheinbare Höhe des maxilaren Teiles unter der Nase einher.

Das uneingefasste, ziemlich große Ohr, welches fast keinen Lobulus hat, kommt dem sogenannten Macacus-Typus nahe; eine ähnliche Form ist als Atavismus gelegentlich auch beim heutigen Menschen zu finden. Diesen Ohrtypus haben wir auf freundlich erteilten Rat des Herrn Prof. MICHAEL v. LENHOSSÉK — da sich die vom Künstler zuerst modellierte Ohrform als nicht entsprechend erwies — nachträglich angebracht.

Der kurze, gedrungene Hals ergibt sich aus der Beobachtung M. BOULE's, wonach am Menschen von La Chapelle-aux-Saints die Halswirbel

¹⁾ Der Unterkiefer von La Chapelle-aux-Saints wäre zu diesem Zwecke weniger geeignet gewesen, weil an demselben der Zahnalveolenteil Spuren seniler Resorption aufweist.

niedriger sind, als beim heutigen Menschen, die Dornfortsätze aber eine beträchtliche Länge haben. Der erstere Umstand hat die Kürze, der letztere die Dicke des Halses zur Folge.

Große Schwierigkeiten verursachte die Lösung der Frage des Kopf- und Gesichtshaares. Da es keinem Zweifel unterliegt, daß von den heute lebenden Rassen die Ureinwohner Australiens dem Neandertaler Menschen am nächsten stehen, hätten wir hinsichtlich der Behaarung in erster Reihe diesen Typus als maßgebend annehmen sollen. Die Eingeborenen Australiens haben jedoch welliges Haar und meistens langen, schütterten Bart, das hätten wir nur auf Kosten der Profilkonturen entsprechend zum Ausdruck bringen können. Da uns aber die klare Darstellung des Schädel- und Gesichtprofils von grösserer Wichtigkeit schien, opferten wir lieber die Haarform und brachten straffes Haar und Bart an; diese sind im allgemeinen zwar für die Mongolen und Indianer kennzeichnend, kommen jedoch ausnahmsweise auch bei den Eingeborenen Australiens vor.¹⁾

Am Relief des Bildhauer HABERL ist also das Haar glatt und der Bart kurz, damit die Profilmrisse besser verfolgt werden könne. Der Zweck heiligt die Mittel und wir hoffen daher, daß das nicht ganz entsprechende Kopf- und Gesichtshaar keiner allzu strengen Kritik begegnen wird. Wir sind uns auch dessen bewusst, daß die HABERL-sche Rekonstruktion nicht als durchgebender Typus des eiszeitlichem Menschen betrachtet werden kann. Das war auch nicht unser Zweck. Diese Rekonstruktion spiegelt bloß unsere Auffassung wieder, wobei es nicht ausgeschlossen ist, daß unter den Vertretern der Neandertaler Rasse auch solche Menschen gelebt haben.

Soviel ist gewiss, daß dieses Relief nicht den letzten Platz einnimmt unter den bisherigen Rekonstruktionen des Urmenschen, weshalb es besonders für die Zwecke des Anschauungsunterrichts und der Museen geeignet erscheint.

Jedenfalls gebührt dem Künstler volle Anerkennung und Dank für die aufmerksame, präzise und nach jeder Hinsicht gelungene Ausarbeitung des Reliefs. Seine geschickte Hand hat die entsprechendste Form für die Verkörperung unserer Idee gefunden, weshalb eine allfällige Anerkennung ungeteilt ihm zufällt.

¹⁾ C. H. STRATZ: Naturgeschichte des Menschen, P. 226. Fig. 198. Stuttgart, 1904.